

Hujše zlo od holokavsta?

Drama Tadeusza Słobodzianeka o množičnem poboju Judov v poljskem mestecu Jedwabne

Piše: Marjan Horvat

Slavoj Žižek je leta 2004 s tezo, da je bil »stalinizem hujši od nacizma«, dodobra razburil svetovno javnost. Z njo seveda ni zanimal dejstva, da je bil holokavst izraz in posledica najhujšega zla v zgodovini človeštva, temveč je do takšnega sklepa prišel ob primerjavi »statusa žrtev« obeh totalitarizmov. Za nacistične so bile namreč njihove žrtve – vsi tisti, ki niso sodili v njihovo vizijo rasno in ideološko čistega rajha – le številke, za staliniste pa so bili nasprotniki režima še vedno ljudje, saj so jim »na sprevržen, izkrivljen in popačen način vendarle priznavali določeno stopnjo človeške svobode«, ko so morali »priznati« krivdo za izdajo revolucije.

Poljski dramatik Tadeusz Słobodzianek se zaveda, da le analize vznika in delovanja totalitarizmov ne (z)morejo scela pojasniti, zakaj so se Poljaki tako surovo znesli nad Judi, svojimi someščani, kot se je to zgodilo v juliju 1941 v poljskem mestecu Jedwabne, ko so v enem dnevu zverinsko pobili vse judovske prebivalce. Nacizem in stalinizem sta imela vsak svojo »logiko« in načrt za uničevanje nasprotnikov, toda tragedija Jedwabnega izpričuje, da se najhujše zlo zgodi nemalokrat med sosedi. Da bi Słobodzianek dognal motive za brezmejno sovraštvo med ljudmi, ki so odraščali skupaj, bili sošolci, v premisleku o tej tragediji ponuja pogovore med (nekdanjimi) poljskimi in judovskimi sošolci, ki skozi čas reflektirajo svoje misli in dejanja.

Dramatik se je pri snovanju drame oprl na delo *Sosedi (Uničenje judovske skupnosti v poljskem mestu Jedwabne)* Jana Tomasza Grossa, zgodovinarja z Univerze Princeton. Gross je v svoji knjigi, izšla je leta 2001, objavil izsledke dolgoletnega raziskovanja grozljivih dogodkov v Jedwabnem, ki pa so bili zaradi »kolektivne amnezije« poljskega naroda o njihovi krivdi za holokavst in zgodovinsko izpričanega antisemitizma Poljakov

potisnjeni pod preprogo pozabe. Z njegovo knjigo je začel padati mit o »brezmadežnosti« poljskega naroda, o narodu kot le »žrtvi zgodovine«.

Kaj se je zgodilo 10. julija 1941 v Jedwabnem? Iz pričevanj je znano, da je bil to kraj grozljivega maščevanja Poljakov nad svojimi judovskimi sosedi zaradi njihovega domnevanega udinjanja sovjetskim okupatorjem. Jedwabne je bilo namreč od 23. avgusta 1939, po razdelitvi Poljske med Hitlerjem in Stalinom (pakt Ribbentrop-Molotov), 20 mesecev pod sovjetsko oblastjo. Nekateri pričevalci, ki jih navaja Gross, trdijo, da naj bi imeli Judje pod sovjetsko okupacijo privilegiran položaj, sodelovali naj bi s Sovjeti bolj, kot je bilo potrebno, nekateri naj bi bili ovaduhli sovjetske tajne službe NKVD. Leta 1941, po koncu zavezništva med Hitlerjem in Stalinom, ko je Nemčija v operaciji Barbarossa napadla Sovjetsko zvezo, so se razmerja v mestecu spremenila. Po Grossu naj bi poljski prebivalci z navdušenjem sprejeli nemško okupacijo, Judje pa so bili prepuščeni na milost in nemilost nacistom. Pripadniki Einsatzgruppe, ki so imeli v nemški vojski nalogo uničiti Jude, so začeli judovsko prebivalstvo zaplinjevati v za to prirejenih tovrnjakih ali pa so jih postrelili. Za vsakega Juda so imeli po en naboj.

Poboja Judov v Jedwabnem pa vendarle niso izvedle enote Einsatzgruppe, temveč Poljaki sami. Poljaki so prvo skupino Judov – bilo naj bi jih od 40 do 75 – prisilili, da so prenesli Leninov spomenik, ki so postavili

Sovjeti, nato pa so jih s sekirami, palicami in noži zverinsko pobili. Nad preostalimi Judi, med njimi so bili tudi ženske, otroci in starci, so se ves dan zverinsko izživljali, nato pa so jih nagnali v skedenj in žive zažgali. Pobili so vsaj 340 Judov, nekateri zgodovinarji trdijo, da celo 1600. Nemci so pogrom menda le fotografirali in snemali.

Imena in priimki storilcev so znani. Bili so »navadni«, povprečni ljudje, kmetje in obrtniki, tudi družinski očetje. Nekateri je poljsko sodišče leta 1949 obsodilo na dolgotrajne zaporne kazni, vendar je primer obravnavalo rutinsko, saj so obtoženi trdili, da so morali ravnati v skladu z nemškimi navodili. Oprali so si roke.

Jedwabne je le eden izmed primerov v zgodovini, ko so »še včeraj dobri sosedje, naslednjega dne že streljali drug na drugega«. Sarajevčani še danes, 25 let po koncu vojne, tega ne morejo doumeti. Zato ne preseneča, da je bil *Naš razred* predlani ena izmed najbolj gledanih predstav v sarajevskem Kamernem teatru 55. Režiser uprizoritve, Dino Mustafić, je tedaj dejal, da je »med vojno spoznal značilnosti človeškega bitja, kot so prezir, sovraštvo, nedostojnost, hinavščina, okrutnost. Dejstvo je, da je bilo takšnih ljudi okrog mene več kot do-

brih in plemenitih. Tudi v mojem so bili v večini. Bojim se, da takšni ljudje sedijo med občinstvom in gledajo našo predstavo«.

Tudi Nina Rajić Kranjac, režiserka uprizoritve *Našega razreda* v Prešernovem gledališču Kranj, se zaveda, da Słobodzianekova drama »zelo pronicljivo govori o bitkah v samem človeku. Človek nikoli ni samo dober, vprašanje je, v katerih okoliščinah in kdaj zavzema pozicijo rablja ali žrtve«. ×

Igralska zasedba predstave *Naš razred* / Foto: Nada Žgank/PGK

Gledališka predstava:

Tadeusz Słobodzianek: Naš razred

Režiserka: **Nina Rajić Kranjac**
 Kje: **Prešernovo gledališče Kranj**
 Kdaj: **premiera 24. marca 2018**